

॥ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ॥

ਇਕ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਲੇਖਕ :- ਰਵਿੰਦਰ ਜੈਨ ਪੁਰਸੋਤਮ ਜੈਨ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ

14 ਪੁਰਬਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਪੰਰਾ

ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਪਨਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੁੱਢ 14 ਪੁਰਬ (ਗ੍ਰੰਥ) ਮਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਜ ਕਲ ਇਕ ਪੁਰਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਅਚਾਰੀਆ ਜਿਨਭੱਦਰ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਸਧਾਰਨ ਬੁਧੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ 12 ਅੰਗ (ਗ੍ਰੰਥ) ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਭਗਵਾਨ, ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਤੋਂ ਵਾਅਦ ਸਰੁਤ ਸਾਹਿਤ ਅੰਗ, ਉਪਾਂਗ, ਮੂਲ ਸੂਤਰ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਣਕ ਦੇ ਰੂਪ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਰੁਤ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਗਿਆਨ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ, ਉਹ ਤੀਰਥੰਕਰ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਗਣਧਰ (ਪ੍ਰਮੁੱਖ) ਸਧਰਮਾ ਨੇ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਤਾਂ ਅਨਾਦਿ ਮਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਈਸਵਰ ਰਚਿਤ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਪ੍ਰਪੰਰਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਮਾਨਵ ਬੁਧੀ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਆਗਮ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ ਮਾਗਧੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਸਵੇਤਾਂਵਰ ਜੈਨ ਅਤੇ ਦਿਗੰਵਰ ਜੈਨ ਪ੍ਰਪੰਰਾ ਅੰਤਮ ਸਰੁਤ ਕੇਵਲੀ ਅਚਾਰੀਆ ਭੱਦਰ ਵਾਹੁ ਸਵਾਮੀ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਰਗਵਾਸ ਵੀਰਨਿਰਵਾਨ ਦੇ 170 ਦਾ 167 ਨੂੰ ਹੋਈਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਰਗ ਵਾਸ ਸਮੇਂ 10 ਪੁਰਬ ਬਾਕੀ ਸਮੇਂ ਮਾਜੂਦ ਸਨ। ਵੀਰ ਨਿਰਵਾਨ 84 ਸਮੇਂ ਆਰੀਆ ਬਜਰ ਸਮੇਂ ਤਕ ਇਹ ਪ੍ਰਪੰਰਾ ਚੱਲੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਾਅਦ ਆਰਿਆ ਰਕਸਤ 9 ਪੁਰਬ ਦੇ ਜਾਨਕਾਰ ਸਨ। ਦਿਗੰਵਰ ਪ੍ਰਪੰਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਰਬ ਵੀਰਨਿਰਵਾਨ ਸਮੇਤ 683 ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਰਬ ਪ੍ਰਪੰਰਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ

ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਇਤਹਾਸ ਆਗਮ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਵਾਢੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨੰਦੀ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਹਰ ਆਗਮਾ ਦਾ ਜੋ ਆਕਾਰ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਰਾਜਨੇਤਿਕ ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਥੱਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਜੈਨ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸੁਰਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜੋ ਕੋਸਿਸ ਕੀਤੀ ਉਸ ਦਾ ਇਤਹਾਸਕ ਵਰਨਣ ਸਵੇਤਾਂਵਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਚਨਾ ਆਖਦੇ

ਹਨ। ਇਹ ਵਾਚਨਾ ਤੋਂ ਹੋਈਆ ਸਨ। ਵੀਰ ਨਿਰਵਾਨ ਦੇ 160 ਸਾਲ ਪਹਿਲੀ ਕੋਸਿਸ ਅਚਾਰਿਆ ਭੱਦਰਵਾਹੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਸਮਾ ਪਾਟਲੀਪੂਤਰ ਵਿਖੇ ਸਾਧੂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਸਵੇਤਾਵਰ ਅਤੇ ਦਿਗੰਵਰ ਫਿਰਕੇ ਸਪਸਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਯਤਨ ਉੜੀਸਾ ਦੀਆਂ ਖੰਡ ਗਿਰਿ ਗੁਫਾਵਾ ਵਿਖੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਖਾਰਬੇਲ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਕਾਲ ਪੈ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਕੋਸਿਸ ਵੀਰ ਨਿਰਵਾਨ ਦੇ 827 ਤੋਂ 840 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮਥੁਰਾ ਵਿਖੇ ਅਚਾਰਿਆ ਸਕੰਦਿਲ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਿਚ ਮਥੁਰਾ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਅਚਾਰਿਆ ਨਾਗਾਅਰਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਯਤਨ ਬਲੱਭੀ ਵਿਖੇ ਹੋਈਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਵਾਚਨਾਵਾ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਆਗਮ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਦੀ ਆਖਰੀ ਕੋਸਿਸ ਵੀਰ ਨਿਰਵਾਨ ਸੰਮਤ 980 ਦੇ ਕਰੀਬ ਬਲੱਭੀ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਇਸੇ ਵਾਚਨਾ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਸਾਹਿਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਖ੍ਰਿਸ਼ਟ ਰਾਸ਼ਸਥਾਨੀ ਵਿਚ ਨਿਰਯੁਕਤੀ, ਚੁਰਣੀ, ਭਾਸ਼ਯ ਅਤੇ ਟਬੇ ਲਿਖ ਗਏ।

ਵਰਗੀਕਰਨ

ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖੋਂ ਆਰਿਆ ਰਕਸਕ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਆਗਮਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ

1 ਚਰਨ ਕਰਨਾ ਅਣੁਯੋਗ :-

ਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ

2 ਧਰਮ ਕਥਾ ਅਣੁਯੋਗ :-

ਧਾਰਮਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚਾਰਿਤਰ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ

3 ਗਣਿਤ ਅਣੁਯੋਗ -

ਗਣਿਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ

4 ਦਰੱਵ ਅਣੁਯੋਗ -

ਦਾਰਸਨਿਕ ਤੱਤਵਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਰਤਮਾਨ ਉਪਲੱਬਧ ਗ੍ਰੰਥ

(1) 12 ਅੰਗ (2) 12 ਉਪਾਂਗ (3) ਚਾਰ ਮੂਲ ਸੂਤਰ (4) 6 ਛੇਦ ਸੂਤਰ (10) ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਣਕ

ਦਿਗੰਵਰ ਫਿਰਕੇ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਨਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨਸਟ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਦਿਗੰਵਰ ਜੈਨ ਅਚਾਰਿਆ ਕੁੰਦ ਕੁੰਦ ਪ੍ਰਜਪਾਦ ਸਮੱਤ ਭੱਦਰ, ਅਕੰਲਕ, ਧਰਮੈਨ ਰਚਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਆਗਮਾਂ ਵਰਗਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖੋਂ ਸਵੇਤਾਵਰ ਤੇ ਦਿਗੰਵਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਖਾਸ ਮੱਤ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਦਿਗੰਵਰ ਜੈਨ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਰ, ਧੱਵਲਾ, ਜੇ ਧੱਵਲਾ, ਨਿਆਏ ਸਾਰ, ਪੁਰਾਣਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਜੈਨ ਧਰਮ

ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਦੇਨ ਹੈ। ਇਗਰਵਰ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਾਕਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅਪਭਰੰਸ਼ ਕਨੌਡ, ਗੁਜਰਾਤੀ ਤੇ ਤਾਮਿਲ ਵਿਚ ਆਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

12 ਅੰਗ ਆਚਾਰੰਗ

ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਸਰੂਤ ਸਕੰਧ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਪਖੋਂ ਇਸ ਦੀ ਅਰਧ ਮਾਗਧੀ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ ਪਹਿਲੇ ਸਰੂਤ ਸਕੰਧ ਦੇ ਸੱਤ ਅਧਿਐਨ ਹਨ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਵਿਸੇ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਮੁਨੀ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

1 ਸਸਤਰ ਪਰਿਗਿਆ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਕਸ਼ਾਏ (ਕਰੋਧ, ਮਾਨ ਮਾਇਆ ਲੋਭ) ਰੂਪੀ ਸਸਤਰਾ (ਹਥਿਆਰਾਂ) ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਬੇਲੋੜੀ ਇਕ ਇਦਰੀਆ ਵਾਲੇ ਮਿਟੀ ਪਾਣੀ ਅੱਗ, ਹਵਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਬਚਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ 6 ਉਦੇਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2 ਲੋਕ ਵਿਜੇ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਕਸ਼ਾਏ ਜਿੱਤ, ਵੈਰਾਗ, ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਹਿਨਾ, ਭੋਜਨ ਹਿੰਸਾ, ਭੋਗਾਂ ਤੇ ਦੂਰ ਰਹਿਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

3 ਸੀਤ ਉਸਨ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੇ 4 ਉਦੇਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚ ਅਸੰਜਮੀ, ਸੌਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਹਸ਼ਰ ਚਿਤ ਸੁਧੀ, ਅਸੁਭ ਤਿਆਗ, ਪਾਪ ਕਰਮ ਤਿਆਗ ਤੇ ਸੰਜਮ ਦਾ ਸਾਨਦਾਰ ਵਰਨਣ ਹੈ।

4 ਸਮਿੱਕਤਵ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਚਾਰ ਉਦੇਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚ ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਨਾਰਿਆਂ ਸੰਬਧੀ ਪੁਸ਼ਨੋਤਰ ਉਤਰ ਤੱਪ ਦੋਸ ਰਹਿਤ ਤੇ ਸਮਿਅਕ ਦਰਸਨ ਸਮਿਅਕ ਗਿਆਨ ਸਮਿਅਕ ਚਾਰਿਤਰ ਤੇ ਸਮਿਅਕ ਤੱਪ ਦਾ ਸਾਨਦਾਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ।

5 ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਲੋਕ ਸਾਰ ਤੇ ਅਥਿਤਿ ਦੇ ਨਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਇਸ ਵਿਚ ਮੁਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ।

6 ਧੂਤ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਛੱਡਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ।

7 ਮਹਾਂ ਪਰਿਗਿਆ :- ਇਹ ਅਧਿਐਨ ਨਸਟ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ।

8 ਵਿਮੋਕਸ਼ ਤੇ ਵਿਮੋਹ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੇ 8 ਉਦੇਸ਼ਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦੇਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚ ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਚਾਰ ਤੇ ਉਲਟ ਮੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ, ਦੋਸ ਵਾਲੇ ਭੋਜਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਾਮ ਭੋਗ ਸੰਬਧੀ ਸੰਕਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਕਾਮ ਭੋਗ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਹਿਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ।

9 ਉਪਧਾਨ ਸਰੂਤ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਤੱਪਸਵੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਤਹਾਸਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਸਰੂਤ ਸਕੰਧ

ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਪਖੋਂ ਸਰਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ 5 ਚੁਲੀਕਾਵਾਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 4 ਚੁਲੀਕਾ

ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਭਾਗ ਹਨ। ਇਕ ਚੁਲੀਕਾ ਵਿਸਥਾਰ ਵਾਲੀ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਨਸਿਬ ਸੂਤਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।

ਆਚਾਰੰਗ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਲੀਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਚੁਲੀਕਾ ਵਿਚ 7 ਅਧਿਐਨ ਦੂਸਰੀ ਵਿਚ 7 ਅਧਿਐਨ ਤੀਸਰੀ ਤੇ ਚੌਥੀ ਚੁਲੀਕਾ ਵਿਚ ਇੱਕ ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ ਹਨ।

ਪਹਿਲੀ ਚੁਲੀਕਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1 ਪਿੰਡ ਏਸ਼ਨਾ (ਭੋਜਨ ਸੰਬੰਧੀ) 2 ਸੰਯਾ ਏਸ਼ਨਾ (ਤਖਤਪੋਸ ਸੰਬੰਧੀ) 3 ਈਰੀਆ ਏਸ਼ਨਾ (ਚਲਨ ਫਿਰਨ ਸੰਬੰਧੀ) 4 ਭਾਸਾ ਜਾਤ ਏਸ਼ਨਾ (ਭਾਸਾ ਸੰਬੰਧੀ) 6 ਪਾਤਰ ਏਸ਼ਨਾ (ਵਰਤਨਾ ਸੰਬੰਧੀ) 7 ਅਵਿਗ੍ਰਹਿ ਏਸ਼ਨਾ ਚਲਨ ਫਿਰਨ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ

ਦੂਸਰੀ ਚੁਲੀਕਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ 1 ਸਥਾਨ 2 ਨਿਸਿਧਿਕਾ (ਪੜਨ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜਗਾਂ) 3 ਉਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਤਰਵਨ (ਟੱਟੀ ਪੈਸਾਬ ਸੰਬੰਧੀ) 4 ਸ਼ਬਦ 5 ਰੂਪ 6 ਪਰਚਿਆ ਦੂਸਰੇਆ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਨਵਾਲੀ ਸੇਵਾ ਕ੍ਰਿਆ 7 ਅਨਿਉਅਨਿਆ ਕ੍ਰਿਆ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਨ ਵਾਲੀ ਗਲਤ ਕ੍ਰਿਆ, ਭਾਵਨਾ, ਚਿੰਤਨ, ਵੀਤਰਾਗਤਾ ਤੀਸਰੀ ਚੁਲੀਕਾ ਦੇ ਭਾਵਨਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਪੰਜ ਮਹਾਵਰਤਾ ਦੀਆਂ 28 ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ।

ਚੌਥੀ ਚੁਲੀਕਾ ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਸੁਕਤੀ ਹੈ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਉਪਮਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀਤਰਾਗਤਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਪੁਰਾਤਨ ਬੁੱਧ ਪ੍ਰਪੰਚਾ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਸੂਤਰ ਕ੍ਰਿਤਾਂਗ

ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਚਰਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਦੋ ਸਰ੍ਹਤ ਸਕੰਧ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ 363 (180 ਕਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ 84 ਅਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦੀ 68 ਅਗਿਆਨ ਵਾਦੀਆਂ 32 ਵਿਨੈ ਵਾਦੀਆਂ) ਦਾ ਵਰਨਣ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਸਰ੍ਹਤ ਸਕੰਧ ਦੇ 23 ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1 ਸਮੇਂ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਏਕਾਂਤਵਾਦੀ ਫਿਰਕਿਆ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਬੰਧਨ, ਦੂਸਰੇ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਮੱਖਲੀਪੁਤਰ ਗੋਮਾਲਰ ਦੇ ਨਿਅਤੀਵਾਦ ਅਗਿਆਨਵਾਦ ਕਰਮਵਾਦ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਤੀਸਰੇ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਭੋਜਨ, ਕਪੜਾ, ਪਾਤਰ ਤੇ ਜਗਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਦਾ ਖੰਡਨ ਹੈ। ਚੌਥੇ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਆਪਣੇ ਨਿਆਮ ਤੋਂ ਚਲਦੇ ਹੋਏ, ਹੋਰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2 ਵੇਤਾਲਿਕ :- ਇਹ ਅਧਿਐਨ ਦੋ ਛੰਦ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਪਹਿਲਾ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਮੌਤ ਦੀ ਅਟੱਲਤਾ ਦੂਸਰੇ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੀਸਰੇ

ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਮਹਾਵਰਤਾ ਤੇ ਰਾਤਰੀ ਭੋਜਨ ਤਿਆਗ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

3 ਉਪਸਰਗ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਦੋ ਉਦੇਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚ ਜਿਕਰ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ 22 ਪਹਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਉਦੇਸ਼ਕ ਰਿਸਤੇਦਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ । ਤੀਸਰੇ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਾਸਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਚੌਥੇ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਕੁਝਰਕਾ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

4 ਇਸਤਰੀ ਪਰਿਗਿਆ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਦੋ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜਾ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਇਸਤਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

5 ਨਰਕ ਵਿਭੱਕਤੀ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਦੋ ਉਦੇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਨਰਕ, ਨਰਕ ਦਾ ਕਾਰਣ, ਨਰਕ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

6 ਵੀਰਸਤਵ :- ਜਰਮਨ ਨਿਵਾਸੀ ਡਾਕਟਰ ਮੋਟੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀ ਸਤੁਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ।

7 ਕੁਜੀਲ :- ਅਸੁਧ ਮੁਨੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਚਾਰ ਦੇ ਪੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਹੈ ।

8 ਵੀਰਜ :- ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਪਰਾਕ੍ਰਮ ਵੀ ਹੈ । ਵੀਰਜ ਦਾ ਅਰਥ ਇਕ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ । ਇਥੇ ਵੀਰਜ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਬਾਲ ਵੀਰਜ ਤੇ ਪੰਡਤ ਵੀਰਜ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

10 ਸਮਾਧੀ :- ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਅਰਥ ਆਤਮਾ ਦੇ ਅਦਰਲਾ ਸੁੱਖ ਹੈ । ਇਥੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਮਾਧੀ ਵੱਲ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ।

11 ਮਾਰਗ :- ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਦਸਵੇਂ ਅਧਿਐਨ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੈ ।

12 ਸਮੋਸਰਨ :- ਇਥੇ ਸਮੋਸਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ ਉਪਦੇਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਇਕਠ ਹੈ । ਇਥੇ 363 ਮੱਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

13 ਯੱਥਾਤੱਥ :- ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਅਸਲਾ ਪਰਮਾਰਥ । ਜੋ ਵਸਤੂ ਹੈ । ਉਸਦਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਚੇਲੀ ਦੇ ਗੁਣ ਦੋਸ਼ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

14 ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਅਦਰਲੀ ਤੇ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਗੱਦਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

15 ਆਦਾਨ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਸੰਜਮਫਲ, ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਜਾਂ ਵੀਰਗਾਥੀ ਪੁਰਸ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

16 ਗਾਥਾ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ੍ਰਮਣ ਭਿਖਸੂ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ।

17 ਪ੍ਰੰਡਰਿਕ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ, ਸਫੈਦ ਕਮਲ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਭਿਖਸੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਅਧਿਐਨ ਆਖਦਾ ਹੈ । 'ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਤਲਾਵ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਕਮ ਭੋਗ ਰੂਪੀ ਚਿਕਨ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਡਰਿਕ ਰਾਜਾ ਹੈ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਚਹੁ ਪਾਸੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰਕ

ਹਨ।

1 ਤੱਛ ਜੀਬਤ ਇਛੱਰਵਾਦੀ (ਨਾਸਤਿਕ) 2 ਭੁਤਵਾਦੀ (ਪੰਜਮਹਾਭੂਤ ਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ) 3 ਈਸ਼ਵਰ ਵਾਦੀ 4 ਨਿਅਤੀਵਾਦੀ (ਮੁਕੱਦਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ)

18 ਕ੍ਰਿਆ ਸਥਾਨ :- ਹਰਕੰਮ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਆ ਤੇ 12 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਧਰਮ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

19 ਅਹੰਗ ਪਰਿਗਿਆ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਤਰੱਸ ਤੇ ਸਥਾਵਰ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਚਿਕਰ ਹੈ।

20 ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ :- ਅਹਿੰਸਾ ਆਦਿ ਮੂਲ ਗੁਣ ਅਤੇ ਸਮਾਇਕ ਆਦਿ ਦੇ ਆਚਰਨ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਪਾਪਕਾਰੀ ਅਸੰਜਮ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ (ਤਿਆਗ) ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ।

21 ਆਚਾਰ ਸਰੂਤ :- ਗਿਆਨੀ ਹੀ ਸੁਧ ਆਚਰਨ ਦੀ ਪਾਲਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਏਕਾਂਤਵਾਦੀ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦਾ, ਏਕਾਂਤਵਾਦੀ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

22 ਆਦਰਕ ਕੁਮਾਰ :- ਇਹ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਮਗਧ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸ੍ਰਣਿਕ ਦੇ ਪੁਤਰ ਅਭੇਕੁਮਾਰ ਦੇ ਦੋਸਤ ਅਦਨ ਦੇ ਸਹਿਜਾਦੇ ਆਦਰਕ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਿਰਾਤ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਹੋਰ ਸੱਤਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ 500 ਸਾਥਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ।

23 ਨਾਲੰਦਾ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਾਜਫਿਰੀ ਦੇ ਇਕ ਭਗਤ ਨਾਲੰਦਾ ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਸੀ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਗਣਧਾਰ ਗੋਤਮ ਇੰਦਰ ਭੁਤੀ ਦੇ 23 ਤੀਰਥੰਕਾਰ ਪਾਰਸਾਵਨਾਥ ਦੇ ਚੈਲੇ ਪੇਡਾਲ ਪੁਤਰ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਸਥਾਨੰਗ ਅਤੇ ਸਮਵਯਾਂਗ

ਇਹ ਦੋਹੇ ਸੂਤਰ ਇੱਕ ਹੀ ਸੈਲੀ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼ ਆਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤੱਤਵਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਥਾਨੰਗ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਨੌਂ ਗੁਣ, ਸੱਤ ਨਿਨੱਹਵ, ਪ੍ਰਵਜਿਆਂ, ਸਥਵਿਰ, ਰਜੋਹਰਨ, ਲਖਣ ਪੱਦਤੀ, ਗਰਭਧ ਰਨ, ਭੁਚਾਲ ਨਦੀਆਂ, ਰਾਜਧਾਨੀਆਂ ਵਰਖਾ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜਿਕਰ ਹੈ। 24 ਤੀਰਥੰਕਰ ਵਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਹੈ। ਸਮਵਯਾਂਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ ਵਾਲੇ ਸੂਤਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਜੀਵ ਇੱਕ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾ 2 ਤੋਂ 33 ਸੰਖਿਆ ਤੱਕ ਜੀਵ ਦੇ ਮੌਕਸ਼ ਜਾਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ 18 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਦੋਹਾਂ ਗੰਥਾਂ ਦੀ ਸੈਲੀ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਅਗ੍ਰੰਤਰ ਨਿਕਾਏ, ਪੁਗਲ ਪਜਤੀ, ਮਹਾ ਵਿਉਤ ਧੰਤਿ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਤਰਾਂ ਹੈ। ਵੈਦਿਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦਾ ਬਨਪਰਬ (ਅਧਿਐਨ

134) ਇਸ ਸੈਲੀ ਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤ ਯਾਦ ਕਰਣ ਦਾ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪੁਰਾਤਨ ਤਰੀਕਾ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਸਥਾਨੰਗ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ 42102 ਪਦ ਸਨ ਹੁਣ 3770 ਸਲੋਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ ਸਮਵਯਾਂਗ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ 164000 ਪਦ ਸਨ ਹੁਣ 1667 ਸਲੋਕ ਹਨ।

ਭਗਵਤੀ

ਇਸ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪਰਿਗਪਤਿ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਤੇ ਗਣਧਰ ਇੰਦਰਭੂਤੀ ਦੇ 36000 ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਰ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜੈਨ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਤੱਤਵ ਚਰਚਾ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਵਰਗ, ਨਰਕ, ਦੇਵਤਾ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਭੁਗੋਲ, ਖਗੋਲ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਕਰਮ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਜਮਾਲੀ, ਸ਼ਿਵਤਾਜ, ਰਿਸ਼ੀ, ਪਰਿਵਾਰਾਜਕ, ਤਾਪਸ ਕੋਣਿਕ, ਮਹਾਸਿਲਾ ਕੰਟਕ ਲੜਾਈ, ਅਤੇ ਯੁਧ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਤਿਮਕਤ ਵਾਯਭੂਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਗਾਂਗੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ, ਕਾਰਤਿਕ ਸੇਠ, ਮਾਕੰਦੀ ਸੇਠ, ਗਣਧਰ ਗੋਤਮ ਤੇ ਪਾਰਸ਼ਨਾਥ ਦੇ ਚੇਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ, ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਦਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 2288000 ਪਦ ਸਨ ਹੁਣ 15752 ਸਲੋਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਗਿਆਤਾ ਧਰਮ ਕਥਾਂਗ

ਇਸ ਆਗਮ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਕਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਦੋ ਸਕੰਧ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਕੰਧ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

- 1 ਮੇਘ ਕੁਮਾਰ 2 ਧਾਤਾ ਸਾਰਥਵਾਹ 3 ਸੋਦੇ ਅੰਡੇ 4 ਦੋ ਕਛੂ 5 ਥਾਵਚਾ ਪੁਤਰ 6 ਤੁੰਬਾ 7 ਰੋਹਣਾ
- 8 0 ਵੀ ਇਸਰਰੀ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਮਲੀ ਨਾਥ 9 ਜਿਨ ਰਕਸਕ ਜਿਨਪਾਲ 10 ਚਦਚਮਾ
- 11 ਬ੍ਰਿਖ 12 ਸੁਬਧੀ ਪ੍ਰਧਾਨ 13 ਨੰਦਨ ਮਨਿਆਰ 14 ਤੇਤਲੀ ਪ੍ਰਧਾਨ 15 ਨੰਦੀ ਫਲ 16
- ਦਰੋਪਤੀ 17 ਆਕੀਰਨ ਦੇਸ਼ਦਾ ਘੋੜਾ 18 ਸੁਸ਼ਮਾ ਪਤੀ 19 ਪੁੰਡਰਿਕ ਕੁੰਡਰਿਕ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦਿਆਲਤਾ, ਸੱਚ, ਸੀਲ ਆਦਿ ਉਸ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਦੂਸਰੇ ਸਕੰਧ ਵਿਚ 206 ਅਧਿਆਇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ਨਾਥ ਜੀ ਦੀਆਂ 206 ਸਾਧਵੀਆਂ ਸੰਜਮ ਤੋਂ ਡਿਗਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਜੋ ਮਰਕੇ ਦੇਵ ਲੋਕ ਵਿਚ ਦੇਵੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਪਹਿਲਾ ਇਸ ਸੂਤਰ ਵਿਚ 5556000 ਪਦ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਕਥਾਵਾਂ ਸਨ ਹੁਣ ਕਿਰਫ ਗ੍ਰੰਥ 5500 ਸਲੋਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਉਪਾਸਕ ਦਸਾਂਗ

ਸਾਰੇ ਆਗਮ ਸ਼ਹਿਤ ਇਕ ਆਗਮ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਹੈ। ਜੋ ਭਗਵਾਨ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਗਮ ਦੇ 10 ਅਧਿਐਨ ਕਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਾਰਤਕ ਹਨ। ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ 10 ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਾਵਕਾਂ ਦਾ 12 ਵਰਤ ਰੂਪੀ ਧਰਮ ਤੇ ਦਰਿੜ ਰਹਿਣਾ ਦੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਕੀ, ਦੇਵਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸਾ ਹੈ। 10 ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ।

1 ਆਨੰਦ 2 ਕਾਮਦੇਵ 3 ਚੁਲੇਣੀ ਪਿਤਾ 4 ਸੂਰਾਦੇਵ 5 ਚੁਲਸ਼ਤਕ 6 ਕੁੰਡ ਕੋਲਿਕ 7 ਸਧਾਲ ਪੁਤਰ 8 ਮਹਾਸ਼ਤਕ 9 ਨੰਦਨੀ ਪਿਤਾ 10 ਜਾਲਿਹੀ ਪਿਤਾ ਸਾਰੇ ਉਪਾਸਕ ਕਰੋੜਾਂ ਦੀ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਧਨੀ ਹਨ। ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ, ਵਿਉਪਾਰ, ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਇਸ ਦੇ ਪਦ 1170000 ਸਨ। ਹੁਣ ਸਿਰਫ 812 ਸਲੋਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਅੰਤਕ੍ਰਿਤ ਦਸਾਂਗ

ਇਹ ਆਗਮ ਵੀ ਕਥਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਜੋ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੁਕਤੀ, ਗਈਆ। ਇਸ ਸੁਤਰ ਦੇ 8 ਵਰਗ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਵਰਗ ਦੇ ਦਸ ਅਧਿਐਨ ਹਨ। 1 ਗੋਤਮ 2 ਸਮੁਦਰ 3 ਸਾਗਰ 4 ਗੰਭੀਰ, 6 ਅਯਲ 7 ਕੰਪਿਲ 8 ਅਕਸੋਭ 10 ਵਿਸਨੂੰ। ਇਹਨਾਂ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦਵਾਰਕਾ ਨਗਰੀ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਅਨੇਕਾ ਲੋਕ ਦੇ ਸਾਧੂ ਬਣਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਜੈਨ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਜ ਤੋਂ 87000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਗਵਾਨ ਨੇਮੀਨਾਥ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਸਨ। 2 ਦੂਸਰੇ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਅਕਸੋਭ, ਸਾਗਰ ਅਨੇਕ ਵਰਿਸਨੀ ਦੇ 8 ਪੁਤਰਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

3 ਤੀਸਰੇ ਵਰਗ ਵਿੱਚ 13 ਨਾਂ ਹਨ ਸਕੁਮਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਂ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਮੁਨੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

4 ਚੌਥੇ ਵਰਗ ਦੇ ਜਾਲੀ ਆਦਿ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਹਨ।

5 ਪੰਜਵੇਂ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਪਦਮਾਵਤੀ ਆਦਿ 10 ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਕਥਾਵਾਂ ਦਵਾਰਕਾ ਦੇ ਵਿਨਾਸ ਦੀ ਭਵਿੱਖਵਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ।

6 ਛੇਵੇਂ ਵਰਗ ਦੇ 16 ਅਧਿਐਨ ਹਨ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਧਿਐਨ ਮਕਾਈ ਆਦਿ ਸੇਠ, ਸੁਦੌਰਸਨ ਤੇ ਅਰਜਨ ਮਾਲੀ ਦਾ ਹੈ। ਸੇਠ ਸੁਦੌਰਸਨ ਦੀ ਨਿੱਡਰਤਾ ਤੇ ਅਰਜਨ ਮਾਲੀ ਦਾ ਤਪਸਵੀ ਜੀਵਨ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਛੇਵੇਂ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਅਤਿਮੁਕਤ ਨਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਮੁਨੀ ਦੀ ਦੀਖਿਆ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

7 ਸਤਵੇਂ ਵਰਗ ਦੇ ਤੇਰਹਾਂ ਅਧਿਐਨਾਂ ਰਾਣੀਆਂ ਸਾਧਵੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

8 ਅਠਵੇਂ ਵਰਗ ਦੇ ਦੱਸ ਅਧਿਐਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਾਧ ਸਮਰਾਟ ਸ਼੍ਰੇਣਿਕ ਦੀ ਕਾਲੀ

ਆਦਿ 10 ਰਾਣਿਆਂ ਦਾ ਸਾਧਵੀ ਬਣਨ ਦਾ ਤੇ ਤੱਪ ਕਰਕੇ ਮੌਕਸ਼ ਜਾਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। 90 ਮੌਕਸ਼ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 2328000 ਪਦ ਸਨ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਸਿਰਫ 800 ਸ਼ਲੋਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਅਨੂਉਤਰੇ ਉਪਪਾਤਿਕ ਦਸਾਂਗ

12 ਵੇਂ ਸਵਰਗ ਤੋਂ ਉਪਰ 9 ਗਰਵੇਯਕ ਵਿਮਾਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵਿਜੈ, ਵਿਜਅਤ, ਜੈਯਤ ਅਪਰਾਜਿਤ ਅਤੇ ਸਰਵਾਰਥ ਸਿਧ ਹਨ ਇਹ ਪੰਜ ਅਨੂਤਰ ਵਿਮਾਨ ਹਨ ਇਹਨਾਂ ਵਿਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਇਸ ਸਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਆਖੀ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਸਾਸਤਰ ਦੇ 3 ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ 33 ਵਰਗ ਹਨ।

ਪਹਿਲਾ ਵਰਗ :- ਇਸ ਵਿਚ ਜਾਲੀ, ਮਿਆਲੀ, ਉਪਜਾਲੀ, ਪੁਰਸਸੇਨ ਥਾਰੀਸੇਨ ਦੀਰਘਦੰਤ, ਲਸਟ ਦੇਵ, ਵਿੱਹਲ, ਵਿੱਹਸ ਅਤੇ ਅਭੈਕੁਮਾਰ ਆਦਿ 10 ਰਾਜ ਕੁਮਾਰਾਂ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਵਰਨਣ ਹੈ ਦੂਸਰਾ ਵਰਗ :- ਦੀਰਘ ਸੇਨ, ਮਹਾਸੇਨ, ਲਸਟ ਦੇਵ, ਗੰਡਦਤ, ਹੱਲ, ਦਰੁਮ, ਦਰੁਮਸੇਨ, ਮਹਾਦਰੁਮ ਸੇਨ ਸਿੰਘ, ਮਹਾ ਸਿੰਘ ਸੇਨ, ਤੇ ਪੁਸ਼ਪਸੇਨ ਆਦਿ 13 ਅਧਿਐਨਾਂ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ।

ਤੀਸਰਾ ਵਰਗ :- ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਕੰਦੀ ਨਗਰੀ ਦੇ ਧੰਨ ਸਾਰਥਵਾਹ ਦੇ ਸਾਧੂ ਬਣਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਖੂਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੁਨਕਸਤਰ ਕੁਮਾਰ, ਰਿਸ਼ੀਦਾਸ, ਪਾਲਕ, ਰਾਮਪੁਤਰ, ਚੰਦਰਿਕ ਪਰਸਿਟ ਸਾਤਰਕ, ਪੇਡਾਲ ਪੁਤਰ ਪੇਟਿਲ ਵਿਹਲਾ ਪਹਿਲਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ 9404000 ਪਦ ਸਨ ਹੁਣ ਸਿਰਫ 292 ਸ਼ਲੋਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਆਕਰਣ

ਇਹ ਸਾਸਤਰ ਅੱਜ ਕਲ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ 14 ਮੱਤਾਂ ਨੂੰ ਝੁੱਠਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਹਿੰਸਾ ਆਦਿ ਪੰਜ ਆਸ਼ਰਥ, ਆਹਿੰਸਾ ਆਦਿ 5 ਸੰਬਰ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਵਰਨਣ ਹੈ ਇਸ ਸਾਸਤਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਅਨਾਰਿਆ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਪਾਪਕਾਰੀ ਧੰਦੇਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 93115000 ਪਦ ਸਨ ਹੁਣ 1250 ਸ਼ਲੋਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅਕਾਰ ਹਨ।

ਵਿਪਾਕ ਸੂਤਰ

ਸੁਖਵਿਪਾਕ ਤੇ ਦੁਖਵਿਪਾਕ ਸੂਤਰ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੂਭ ਕ੍ਰਿਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਚੰਗਾ ਤੇ ਅਸੂਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਾੜਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਕਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਮ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੂਰ ਦਾ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਗਣਧਰ ਸੁਧਰਮਾ ਸਵਾਮੀ

ਦੀ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਕੇਵਲੀ, ਜਬੁੰ ਸਵਾਮੀ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਦੁਖ ਵਿਪਾਕ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1 ਮਿਰਗਪੁੱਤਰ 2 ਕਾਮਧਵੰਜਾ 3 ਅਭੱਗ ਸੇਨ ਚੋਰ 4 ਸਕਟ 5 ਬ੍ਰਿਹਸਪਤਿ ਦੱਤ ਪਰੋਹਿਤ 6 ਨੰਦੀ ਵਰਧਨ 7 ਉਬੰਰਦਤ 8 ਸੌਰਿਕ 9 ਦੇਵਦਤਾ 10 ਅੰਜੁ

ਸੁਖਵਿਪਾਕ

1 ਮਿਰਗਪੁੱਤਰ 2 ਗੋਤਰਾਮ 3 ਅੰਡ 4 ਸਕਟ 5 ਬ੍ਰਾਹਮਣ 6 ਨੰਦੀਸੇਨ 7 ਸੌਰਿਆ 8 ਉਦਥੇਦਰ 9 ਸਹੋਸੋਂ ਦਾਹ ਆਮਨ 10 ਕੁਮਾਰ ਲੰਛਵੀ

ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਫਲ ਕਾਰਣ ਹੀ ਸੁੱਖ ਜਾ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੋਗ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਵਿਚ 12400000 ਪਦ ਤੇ 110 ਅਧਿਆਇ ਸਨ ਹੁਣ 1216 ਸਲੋਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਅਕਾਰ ਹੈ।

ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਦ

ਇਹ ਆਗਮ ਅੱਜ ਕੱਲ ਉਪਲੱਭਧ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੇ 5 ਭਾਗ ਹਨ। 1 ਪਕ੍ਰਿਮ 2 ਸੂਸਰ 3 ਪੁਰਵਗਤ 4 ਅਨੁਯੋਗ 5 ਚੁਲਿਕਾ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਇੱਕ ਭਾਗ ਚੌਦਹਾਂ ਪੁਰਬ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ। 1 ਉਤਪਾਦ (ਦਰਵ ਤੇ ਪਰਿਆਏ ਦੀ ਉਤਪਤੀ) 2 ਅਗਰਗਨਿਆ (ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਪਰਿਆਏ ਵਾ ਪਰਿਮਾਨ) 3 ਵੀਰਜ ਪ੍ਰਵਾਦ (ਕਰਮ ਤੇ ਕਰਤਾ ਹਿਤ ਜੀਵ ਤੇ ਪੁਦਗਣ ਦੀ ਸਕਤੀ) 4 ਆਸਤੀਨਾਸਤੀ ਪ੍ਰਵਾਦ (ਧਰਮ ਆਦਿ 6 ਦਰਵ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂਤਵਾਦ ਦਾ ਵਰਨਣ)

5 ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਵਾਦ (ਗਿਆਨ ਦੇ ਪੰਜ ਭੇਦਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ)

6 ਸੱਤ ਪ੍ਰਵਾਦ (ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਵਰਨਣ)

7 ਆਤਮ ਪ੍ਰਵਾਦ (ਕਯ ਪਖੋ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ)

8 ਕਰਮ ਪ੍ਰਵਾਦ (ਕਰਮ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਭੇਦ ਉਧਭੇਦ ਵਰਨਣ)

9 ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ ਪ੍ਰਵਾਦ (ਵਰਤ ਨੇਮ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਦਾ ਵਰਨਣ)

10 ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਵਾਦ (ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਰਿਪਿਆ ਸਿਧਿਆ ਦਾ ਵਰਨਣ)

11 ਕਲਿਆਨ ਪੁਰਬ (ਗਿਆਨ ਤੱਪ ਸੰਜਮ ਦੇ ਸੁਭਫਲ ਅਤੇ ਪਾਪ ਦੇ ਅਸੁਭ ਫਲ ਦਾ ਵਰਨਣ)

12 ਪ੍ਰਣਾਯੁ ਪੁਰਬ (ਇੰਦਰੀਆ, ਸਵਧਿਆਏ, ਮਨ, ਪ੍ਰਾਣ ਤੇ ਉਮਰ ਦਾ ਵਰਨਣ)

13 ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸਾਲ ਪੁਰਬ (ਮਨ ਬਚਨ ਕਾਇਆ ਦੀ ਸੁਭ ਤੇ ਅਸੁਭ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ)

14 ਬਿੰਦੂ ਸਾਰ (ਲੋਕ ਦੇ ਸਵਰੂਪ ਦਾ ਵਰਨਣ)। ਨੰਦੀ ਸੂਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ

ਅਤੇ ਅਕਾਰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਹਿਤ ਭਿਅੰਕਰ ਅਕਾਲ, ਰਾਜਨੇਤਿਕ ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਕਾਰਣ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਉਪਾਂਗ

ਵੇਦਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣ, ਨਿਆਏ ਤੇ ਮੀਸਾਸਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸਾਸਤਰ ਨੂੰ ਉਪਾਂਗ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਸਿਖਿਆ, ਕਲਪ, ਵਿਆਕਰਨ, ਛੰਦ, ਨਿਰੁਕਤ ਤੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਗਮ 12 ਅੰਗਾਂ ਦੇ 12 ਉਪਾਂਗ ਹਨ। ਉਪਾਂਗ

ਆਚਾਰੰਗ	ਔਪਪਾਤਿਕ
ਸੂਤਰ ਕ੍ਰਿਤਾਗ	ਰਾਜਪ੍ਰਸਨਿਆ
ਸਥਾਨੰਗ	ਜੀਵਾ ਅਭਿਗਮ
ਸਮਵਯਾਗ	ਪ੍ਰਗਿਆਪਨਾ
ਭਗਵਤੀ	ਸੂਰਜ ਪਰਿਗਿਆਪਤਿ
ਗਿਆਤਾ ਧਰਮ	ਜੰਬੂ ਦੀਪ ਪਰਿਗਿਆਪਤਿ
ਉਪਾਸਕ ਦਸਾਂਗ	ਚੰਦਰ ਪਰਿਗਿਆਪਤਿ
ਅੰਤਕ੍ਰਿਤ ਦਸਾਂਗ	ਨਿਰਯਾਵਲਿਕਾ
ਅਨੁਤਰੇ ਉਪਾਤਿਕ	ਕਲਪਬੱਛੀ ਸਿਆਓ
ਪ੍ਰਸਨ ਵਿਆਕਰਣ	ਧੁਸ਼ਪਿਕਾ
ਵਿਪਾਕਸੂਤਰ	ਪੁਸ਼ਪਚਲਿਕਾ
ਦਰਿਸ਼ਟੀਵਾਦ	ਵਦਿਸ਼ਨੀਦਸਾ

ਔਪਪਾਤਿਕ

ਇਸ ਵਿੱਚ 43 ਸੂਤਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਪਾਨਗਰੀ ਪੁਰਨ ਭਦੱਰ ਚੈਤਯ, ਬਾਗ ਕੋਣਿਕ ਰਾਜਾ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਨ ਦਾ ਜਿਕਰ, ਰਾਣੀ ਦਾ ਜਿਕਰ, ਹੋਰ ਸ਼੍ਰਮਣਾ ਦਾ ਜਿਕਰ ਅੰਬੜ ਸਨਿਆਸੀ ਦੀ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨਾਲ ਧਰਮ ਚਰਚਾ ਸੱਤ ਨਿਨੰਹਵਾ (ਭਰਿਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰਕ) ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ।

ਇਤਹਾਸਕ ਪਖੇ ਇਹ ਆਗਮ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿ ਰਾਜਾ ਸ਼੍ਰੋਣਿਕ ਬਿੰਬਸਾਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕੋਣਿਕ ਬੁਧ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਧਰਮ ਉਪਾਸਕ ਸੀ। ਬੁੱਧ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਜਿਕਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਆਇਆ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਸਮੇਂ ਕੋਣਿਕ ਅਜਾਤ ਸਤਰੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਭਸ਼ਮੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਖੱਤਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਣਿਕ ਅਜਾਤ ਸਤਰੂ ਦੀ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਭੇਟ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਰਾਜਾ ਕੋਣਿਕ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਪਾਸੋਂ ਜੈਨ ਸਾਧਵੀ ਜੀਵਨ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਜੇਮਾ

ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਨਮਾਨ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਵਾਦ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਕਾਲ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 72 ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜਪ੍ਰਸ਼ਨਿਆਂ

ਇਸ ਵਿਚ 217 ਸੂਤਰ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸੁਰਿਆਭ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰਿਧਿ, ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਸਮੱਸਰਨ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਰਚੀ ਧਰਮ ਸਭਾ) ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਸੁਰਿਆਭ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਰਿਧਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ [23 ਵੇਂ ਤੀਰਥੰਕਰ] ਦੇ ਚੇਲੇ ਮੁਨੀ ਕੇਸ਼ੀ ਕੁਮਾਰ, ਸ੍ਰਾਵਸਤੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਨੂੰ, ਆਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਾਰੇ ਸੁੰਦਰ ਚਰਚਾ ਰਾਹੀਂ ਆਸਤਿਕ ਬਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਥਾਂ ਚੰਗੇ ਉਦਾਹਰਣ, ਤੱਰਕ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਵਾਦਿਤਾ ਦੇ ਲੱਛਣ ਇਸ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਆਮਲਕਪਾ, ਸੁਰਿਆਵ ਦੇਵ, ਪਰੇਕਸ਼ਾ ਮੰਡਪ ਬਾਜੇ, ਨਾਚਵਿਧਿ, ਵਿਮਾਨ ਵਰਨਣ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਾਭਿਗਮ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨੌਂ ਪ੍ਰਤਿਪਤਿਆਂ [ਅਧਿਐਨ] ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿਸ਼ੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

- 1] ਤਰੱਸ ਤੇ ਸਥਾਵਰ ਜੀਵਾਂ ਦੇ 42 ਭੇਦਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 2] ਇਸਤਰੀ-ਪੁਰਸ਼ ਹਿਜੜੇ ਦੀ ਉਤਪਤਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 3] ਸੱਤ ਪ੍ਰਿਥਵੀਆਂ, 16 ਰਾਜ, ਅਸਤਰ-ਸਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ, ਸ਼ਰਾਬਾਂ, ਭਾਂਡੇ, ਗਹਿਣੇ, ਭਵਨ, ਕਪੜਿਆਂ, ਮਿਠੇ ਭੋਜਨ, ਪਿੰਡ, ਰਾਜਾ, ਦਾਸ, ਤਿਉਹਾਰ, ਨੱਟ, ਸਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅਨਰਥ ਦਾ ਕਾਰਣ, ਕਲੇਸ਼, ਯੁੱਧ, ਬੀਮਾਰੀਆਂ, ਦੇਵਤੇ, [ਪਦਮਵਰ ਵੇਦਿਕਾ, ਵਿਜੈ ਦਵਾਰ, ਸੁੱਧਰਮਾ ਸਭਾ, ਸਿਧਾ-ਅਯਤਨ, ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ।
- 4] ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 5] ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 6] ਸੱਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 7] ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 8] ਸੰਸਾਰੀ 9 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 9] ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧ-ਅਸਿੱਧ, ਸ-ਇੰਦਰੀ, ਬਿਨਾ-ਇੰਦਰੀਆਂ, ਗਿਆਨ-ਅਗਿਆਨੀ, ਅਹਾਰਕ-ਅਨਾਹਾਰਕ, ਭਾਸਕ ਅਭਾਸਕ, ਸਮਿੱਅਕ ਦਰਿਸ਼ਟੀ, ਮਿਥਿਆ ਦਰਿਸ਼ਟੀ, ਪਰਿਆਪਤ-ਅਪਰਿਆਪਤ ਸੁਖਮ-ਵਾਦਰ, ਸੰਗੀ,-ਅਸੰਗੀ, ਭੱਵ ਸਿਧਕ, ਅਭੱਵ ਸਿੱਧਕ, ਯੋਗ, ਵੇਦ, ਦਰਸ਼ਨ,

ਸੰਯਤ, ਅਸੰਯਤ, ਕਸ਼ਵੇ ਗਿਆਨ, ਸਰੀਰ, ਕਾਇਆ, ਲੇਸ਼ਿਆਵਾ ਯੋਨੀ ਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ
ਪਖੋਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਾਂਗ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ
ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪਰਿ ਗਿਆਪਨਾ

ਇਸ ਉਪਾਂਗ ਵਿਚ 349 ਸੂਤਰ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 36 ਤਾਤਵਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ
ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1 ਪਰਿ ਗਿਆਪਨਾ 2 ਸਥਾਨ 3 ਬਹੁਵਕਤ 4 ਸਥਿਤੀ 5 ਵਿਸ਼ੇਸ਼ 6 ਵਿਉਤਕਰਤੀ
7 ਉਛੱਵਾਸ 8 ਸੰਗਿਆ 9 ਯੋਨੀ 10 ਚਰਮ 11 ਭਾਸਾ 12 ਸਰੀਰ 13 ਪਰਿਨਾਮ 14 ਕਸ਼ਾਏ
15 ਇੰਦਰੀ 16 ਪ੍ਰਯੋਗ 17 ਲੇਸ਼ਿਆ 18 ਕਾਇਆ ਸਥਿਤੀ 19 ਸਮਿਅਤੱਵ 20 ਅੰਤ ਕ੍ਰਿਆ
21 ਅਵਗਾਹਨਾ 22 ਸੰਸਥਾਨ 23 ਕ੍ਰਿਆ 24 ਕਰਮ 25 ਕਰਮ ਬੰਧਕ 26 ਕਰਮ ਵੇਦਕ 27
ਵੇਦ ਬੰਧਕ 28 ਅਹਾਰ 29 ਉਪਯੋਗ 30 ਪਸਯਤਾ 31 ਸੰਗਿਆ 32 ਸੰਜਮ 33 ਅਵਿਧਿ
34 ਪਵਿਜਾਰਨਾ 35 ਵੇਦਨਾ 36 ਸਮੁਦਘਾਤ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜੀਵ ਅਜੀਵ ਦਾ ਹਰ ਪਖੋਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਂ
ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਆਰਆ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਲਿਪਿਆ ਦਾ ਗਿਆਨ ਤੇ ਭਾਸ਼ਵਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਪਰਿਗਿਪਤਿ

ਸੂਰਜ ਪਰਿਗਿਪਤਿ ਅਤੇ ਚੰਦਰ ਪਰਿਗਿਪਤਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ
ਭੁਗੋਲ, ਖਗੋਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। 'ਪਹਿਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 108 ਸੂਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜ, ਚੰਦਰਮਾ
ਅਤੇ ਨਛੱਤਰਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਤਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਗਣਿਤ ਵਾਰੇ
ਪੁਰਾਤਨ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦਰਜ ਹਨ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਪਰਾਭਰਿਤ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

1 ਦਿਨ, ਰਾਤ, ਅਰਧ ਮੰਡਲ, ਦੋ ਸੂਰਜਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਤਿ, ਮੰਡਲਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ
ਅੱਠ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

2 ਸੂਰਜ ਦਾ ਉਦੈ ਅਤੇ ਅਸਤ ਹੋਣਾ, ਸੂਰਜ ਦਾ ਇਕ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਗਤਿ
ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਤਿੰਨ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

3 ਇਸ ਪਰਾਭਰਿਤ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਚੰਦਰਮਾ ਰਾਹੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦੀਪਾਂ ਸਮੁਦਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ
ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

4 ਚੰਦਰਮਾ ਸੂਰਜ ਦੇ ਅਕਾਰ ਤੇ ਹੋਰ 16 ਮੱਤਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ।

5 ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

6 ਸੂਰਜ ਦੇ ਔਜ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

- 7 ਸੂਰਜ ਰਾਹੀਂ ਮੇਰੁ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 8 ਸੂਰਜ ਦੇ ਉਦੈ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 9 ਸੂਰਜ ਦੇ ਉਦੈ ਅਤੇ ਅਸਤ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਛਾਂ 59 ਪੁਰਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਿਖਾਈ ਦੇਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 10 ਇਸ ਪਰਾਭਰਿਤ ਦੇ 22 ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿਚ ਨਛੱਤਰਾਂ, ਸੂਰਜ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਛੱਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬਧਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 11 ਸਵਤਸਰਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 12 ਨਛੱਤਰ, ਚੰਦਰਮਾ, ਰਿਤੂਆਂ, ਆਦਿਤ ਤੇ ਅਭਿਵਰਧਿੱਤ ਪਿਤ ਸਵਤਸਰਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 13 ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਲਾਭ ਹਾਨੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 14 ਜਿਉਤਸਨਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 15 ਚੰਦਰਮਾ ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਤਿ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 16 ਜਿਉਤਸਨਾ ਦੇ ਛੱਛਣ ਦਸ ਗਏ ਹਨ।
- 17 ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੇ ਅਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 18 ਚੰਦਰ ਸੂਰਜ ਦੀ ਉਚਾਈ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 19 ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਦੇ ਚੰਦਰਮਾ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ।
- 20 ਚੰਦਰਮਾ ਦਾ ਵਰਨਣ 88 ਮਹਾਰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਚੰਦਰ ਪਰਿਗਿਪਤਿ

ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੂਰਜ ਪਰਿਗਿਅਪਤਿ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਆਗਮ ਚੰਦਰਮਾ ਵਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਚੰਦਰੇ ਅਗਮਾ ਦੇ ਪਾਠ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹਨ।

ਜੰਬੂ ਦੀਪ ਪਰਿਗਿਪਤਿ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿਸੇ ਵਿਚ 4 ਵਕਸਾਕਾਰ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਹਿਸੇ ਵਿਚ 3 ਵਕਸਾਕਾਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

- 1 ਇਸ ਵਿਚ ਜੰਬੂ ਦੀਪ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 2 ਜੈਨ ਕਾਲ ਗਨਣਾ ਦੇ ਉਤਸਵਰਪਨੀ ਕਾਲ ਅਤੇ ਅਵਸਵਪਨੀ ਕਾਲ ਦੇ 6-6 ਭੇਦਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਜੈਨ ਗਣਿਤ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸਵਦੇਵ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 3 ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸਵਦੇਵ ਦੇ ਬੜੇ ਸਪੁੱਤਰ ਚਕਰਵਰਤੀ ਭਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਾਜ ਵਿਸਥਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 4 ਸੁਦਰਸਨ :- ਹਿਮਵੰਤ ਪਰਬਤ, ਪਦਮ ਸਰੋਵਰ ਨਦੀ, ਕੂਟ, ਹਿਮਵੰਤ ਖੇਤਰ, ਸਬਦਾਪਾਤੀ ਵੈਤਾਡਿਆ, ਮਹਾਹਿਮਵੰਤ ਪਰਬਤਾਂ ਦਾ, ਮਹਾਪਦਮ ਸਰੋਵਰ, ਹਰਿਵਰਸ਼, ਨਿਸ਼ਧ, ਪਰਬਤ, ਤਿਰਿਗੱਡ

ਸਰੋਵਰ, ਮਹਾਵਿਦੇਹ ਖੇਤਰ, ਗੰਧਮਾਦਨ ਪਰਬਤ ਉਤਰ ਕੂਰੂ ਦੇ ਯਮਕ ਪਰਵਤ ਗਧੰਨਾਦਨ ਨਾਮਕ ਪਰਬਤ, ਚਿਤੌਰ ਕੁੱਟ ਹੋਰ ਵਿਦੇਹ ਦੇਵਕੂਰੂ ਮੈਰੂ, ਨੰਦਨਬਨ, ਸੋਮਨ ਸਵਨ, ਨੀਲ ਪਰਬਤ, ਰਮਿਅਕ ਹਿਰਣਯਵਤ ਏਰਾਵਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

5 ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਠ ਦਿਕ ਕੁਮਾਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਤੀਰਥੰਕਰ ਦੇ ਜਨਮ ਕਲਿਆਨਕ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਦਿੰਦਰ ਰਾਹੀਂ ਜਨਮ ਮਹੋਤਸਵ ਵਿਚ ਸਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

6 ਭਰਤ, ਏਰਾਬਤ ਹਿਮਵੰਤ, ਹਿਰਣਯ, ਹਰਿ ਰਮਿਅਕ, ਤੇ ਮਹਾਵਿਦੇਹ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਤੇ ਮਾਗਧ ਵਰਦਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸ ਤੀਰਥਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

7 ਸੂਰਜ ਪਰਿਗਿਆਪਤਿ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਚਾਨਣ ਪਾਈਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਿਰਯਾਵਲਿਕਾ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 10 ਅਧਿਐਨ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 5 ਛੋਟੇ ਉਪਾਂਗ ਹਨ। ਜੋ ਅਕਾਰ ਪੱਖੋਂ ਛੋਟੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਨਿਰਯਾਵਲਿਕਾ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਯਾਵਲਿਕਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੜਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ।

1 ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਕੋਣਿਕ ਅਜਾਤ ਸਤਰੂ ਦਾ ਜਨਮ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਵੰਸ਼ਾਲੀ ਗਣਤੰਤਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨਾਨਾ ਰਾਜਾ ਚੇਟਕ ਨਾਤ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਸੰਚਟਕ ਹਾਥੀ ਤੇ ਨੌਂ ਲੜਾ ਹਾਰ ਸੀ।

2 ਸੁਕਾਲ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

3 ਮਹਾਕਾਲ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

4 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

5 ਸੁਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

6 ਮਹਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

7 ਵੀਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

8 ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

9 ਪਿਤੌਰ ਸੇਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

10 ਮਹਾਸੈਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਕਲਪਾ ਆਵੰਤ ਸਿਕਾ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਪਦਮ, ਮਹਾਪਦਮ, ਭੱਦਰ, ਸੁਭੱਦਰ, ਪਦਮਭੱਦਰ (ਪਦਮ ਸੈਨ, ਪਦਮ ਗੁਲਮ, ਨਲੀਨਿਗੁਲਮ ਆਨੰਦ ਅਤੇ ਨੰਦਨ ਅਧਿਐਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲ, ਮਹਾਪਦਮ ਭੱਦਰ, ਸੁਭੱਦਰ ਆਦਿ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਪੁਸ਼ਪਿਕਾ

ਇਸ ਉਪਾੰਗ ਵਿਚ ਚੰਦਰਮਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿਮਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਕੇ, ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਂਵੀਰ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਪੁਰਬ ਜਨਮ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਚੰਦਰ, ਸੂਰਜ, ਸੂਕਰ, ਬਹੁਪੁਤ ਰਿਕਾ, ਪੁਰਣਭੱਦਰ, ਮਣਿਭਦਰ, ਦੱਤ, ਸ਼ਿਵ, ਬਲ ਤੇ ਅਨਾਡੀਆ ਅਧਿਐਨ ਹੈ।

ਪੁਸ਼ਪ ਚੂਲਾ

ਇਸ ਉਪਾੰਗ ਦੇ 10 ਅਧਿਐਨ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।
1 ਸਰਿੰਗ 2 ਹਰਿੰਗ 3 ਧਰਿਤਿ 4 ਰਿਤੀ 5 ਬੁਧੀ 6 ਲਕਸ਼ਮੀ 7 ਈਲਾਦੇਵੀ 8 ਸੂਰਾਦੇਵੀ 9 ਰਸਦੇਵੀ 10 ਗੰਧਦੇਵੀ।

ਵਰਿਸ਼ਨੀ ਦਸਾ

ਇਸ ਉਪਾੰਗ ਦੇ 12 ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1 ਨਿਸ਼ੱਦ 2 ਮਾਅਨੀ 3 ਵਹਿ 4 ਵੱਨ 5 ਪਗਤਾ 6 ਜੂਤੀ 7 ਦਸਰਾ 9 ਮਹਾਪਤ 10 ਸਤਧਨ
11 ਦਸਧਨੁੰ 12 ਸੰਯਵਧ 13 ਇਹਨਾਂ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿਚ 22 ਵੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਅਰਿਸ਼ਟ ਨੇਮਿ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਮੂਲ ਸੂਤਰ

ਮੂਲ ਸੂਤਰ ਦਾ ਭਾਵ ਉਹ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ। ਜੋ ਨਵੇਂ ਮੁਨੀ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।
ਇਹ ਚਾਰ ਮਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਜੋਨ ਧਰਮ ਦਾ ਸਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸਵੇਤਾਵਰ ਮਾਨਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਅੰਤਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਰਜ ਹੈ। ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ 527 ਈ ਪੂ ਨੂੰ ਪਾਵਾਪੁਰੀ (ਬਿਹਾਰ) ਵਿਖੇ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਮਾਨਤਾ ਹੈ। ਕਿ ਜੋ ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਟੀਕਾ ਚੁਰਣੀ, ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਟੱਬਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਭਿੰਨ ਅਚਾਰਿਆਵਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਕਿਤ, ਫਰੇਚ, ਜਰਮਨ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅਤੇ ਅਪਭਰੰਸ਼ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਗੀਤਾ, ਬਾਈਵਲ ਤੇ ਧਰਮਪਦ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਆਦਾ ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਅਧਿਐਨ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 36 ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

1 ਵਿਨੋ :- ਗੁਰੂ ਚੈਲੇ ਦੇ ਆਚਰਨ ਸਬੰਧ ਚੰਗੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦਸ ਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।

2 ਪਰਿਸੈ :- ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ 22 ਕਸਟਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ।

3 ਚਤੁਰੰਗੀਆ :- ਧਰਮ ਦੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਗਾਂ (ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ, ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਤੇ ਸਰਧਾ ਤੇ ਧਰਮ ਆਚਰਨ) ਤੇ ਜੋਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

4 ਅਸੰਸਕ੍ਰਿਤ :- ਆਲਸ (ਪ੍ਰਸਾਦ) ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਤਮ ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

5 ਅਕਾਮ ਮਰਨੀਆ :- ਅਕਾਮ (ਅਗਿਆਨੀ) ਤੇ ਸਕਾਮ (ਗਿਆਨੀ) ਮਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

6 ਕਸੂਲਕ ਨਿਰਗ੍ਰੰਥ :- ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫੱਲ ਪ੍ਰਤਿ ਝੁੱਟੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

7 ਔਰਭ ਰਮਿਆ :- ਮੌਤਵਾਰੇ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

8 ਕਾਪਿਲੀਆ :- ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਿਕ ਵਿਦਿਆਵਾਂ ਸਿਖਣ ਤੋਂ ਸਨਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

9 ਨਮਿ ਪ੍ਰਵਿ ਜਿਆ :- ਵਿਦੇਹ ਰਾਜਾ ਨਮਿ ਦੀ ਦੀਖਿਆ ਦਾ ਵੇਰਾਗ ਪੂਰਨ ਵਰਨਣ ਹੈ।

10 ਦਰੁਮ ਪਤੱਰਕ :- ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਿਸ਼ ਇੰਦਰਭਤੀ ਗੋਤਮਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਦ (ਆਲਸ) ਛੱਡਣ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ।

11 ਬਹੁਸਰੁਤ ਪੂਜਾ :- ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ।

12 ਹਰਿਕੇਸੀ :- ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਇਕ ਚੰਡਾਲ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੁਨੀ ਹਰਿਕੇਸੀ ਦੀ ਯੱਗਵਾਦੀ

ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਹੈ ।

- 13 ਚਿੱਤ ਸੂਭਤੀ :- ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਦੋ ਚੰਡਾਲ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਜੀਵਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ
- 14 ਈਸ਼ਕਾਰੀਆਂ :- ਈਸ਼ਕਾਰ ਨਗਰ ਦੇ ਦੋ ਪੁਰਹਿਤ ਪੁਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਨੀ ਬਨਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ
- 15 ਸਭਿਖਸੂ :- ਚੰਗੇ ਭਿਖਸੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 16 ਬ੍ਰਹਚਰਜ ਸਮਾਧੀ :- ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 17 ਪਾਪ ਸ੍ਰਮਣ :- ਮਾੜੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ।
- 18 ਸੰਜੇ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਸੰਜੇ ਰਾਜ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 19 ਮਿਰਗਾਪੁੱਤਰ :- ਮਿਰਗਾਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਾਧੂ ਬਨਣ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ।
- 20 ਅਨਾਥੀ ਮੁਨੀ :- ਮਗਧ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸ੍ਰੋਣਿਕ ਤੇ ਅਨਾਥੀ ਮੁਨੀ ਦੀ ਧਰਮ ਚਰਚਾ ਹੈ ।
- 21 ਸਮੁਦਰ ਪਾਲੀਆ :- ਚਪਾ ਨਗਰ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਲ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ।
- 22 ਰਥਨੇਮੀ :- 22 ਵੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਅਭਿਸ਼ੁਟਨੇਮਿ ਦੇ ਭਰਾ ਰਥ ਨੇਮੀ ਦੇ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਗਿਰਨ ਤੇ ਸਾਧਵੀ ਰਾਜੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਵੇਰ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ।
- 23 ਕੇਸ਼ੀ ਗੋਤਮ :- ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ ਨਾਥ ਦੇ ਚੋਲੇ ਕੇਸ਼ੀ ਮੁਨੀ ਦੀ 24 ਵੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਚੋਲੇ ਇੰਦਰ ਭੂਤੀ ਦੀ ਧਰਮ ਚਰਚਾ ਹੈ
- 24 ਪ੍ਰਵਚਨ ਮਾਤਾ :- ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਮਿਤਿਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜ ਗੁਪਤੀਆਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ।
- 25 ਯੱਗੀਆਂ :- ਜੋ ਘੋਸ਼ ਮੁਨੀ ਅਤੇ ਵਿਜੇ ਘੋਸ਼ ਮੁਨੀ ਦੇ ਯੱਗ ਪ੍ਰੀ ਵਿਦਾਰ ਹਨ ।
- 26 ਸਮਾਚਾਰੀ :- ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਵਿਧਾਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 27 ਕਸੁਲਕਿਆ :- ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਚੋਲੇ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।
- 28 ਮੋਕਸ਼ਮਾਰਗ :- ਇਸ ਵਿਚ 5 ਗਿਆਨ, 9 ਤੱਤਵ, 6 ਦਰਵੇ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 29 ਸਮਿਅਕੱਤਵ ਪ੍ਰਕਾਰਮ :- ਇਸ ਵਿਚ 73 ਪਸਨ ਉਤਰ ਹਨ ।
- 30 ਤੱਪ ਮਾਰਗ ਗਤਿ:- ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤੱਪ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 31 ਚਰਨ ਵਿਧੀ :- ਜੈਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਦਸੇ ਗਏ ਹਨ ।
- 32 ਪ੍ਰਮਾਦ ਸਥਾਨ :- ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।
- 33 ਕਰਮ ਪ੍ਰਕਿਤੀ :- 8 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ।
- 34 ਲੇਸਿਆਵਾ :- 6 ਲੇਸਿਆਵਾ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਹੈ ।
- 35 ਅਨਗਾਰ :- ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।
- 36 ਜੀਵ ਅਜੀਵ ਵਿਭੇਭਤੀ :- ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਜੀਵ ਅਜੀਵ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਹੈ ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਿਰਯੁਕਤੀ ਕਾਰ ਅਚਾਰਿਆ ਭੱਦਰ ਵਾਹੂ, ਚੁਰਣੀਕਾਰ ਤਿਨਦਾਸ ਗਣੀ ਮਹਤੱਰ, ਟੀਕਾ ਕਾਰ ਸਾਤੀ ਸ਼੍ਰੀ, ਨੇਮੀ ਚੰਦਰ ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਲੱਭ, ਜੈਕੀਰਤੀ, ਕਮਲ ਸੰਜਮ ਭਾਵ ਵਿਜੇ ਤੇ ਜੈਅੰਤ ਵਿਜੇ ਦੇ ਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ । ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦਕ ਵਿਚ ਅਚਾਰਿਆ ਸ਼੍ਰੀ

ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਜੀ, ਪੂਜ ਘਾਸੀ' ਰਾਮ ਅਚਾਰਿਆ ਅਮੋਲਕ ਰਿਸੀ ਦੇ ਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਚਾਰਲ ਪੈਟਿਅਰ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰ ਹਰਨਮ ਜੈਕੋਬੀ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਗੋਪਾਲਭਾਈ ਜੀਵਾਭਾਈ ਪਟੇਲ ਦਾ ਗੁਜਰਾਤੀ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਰਵਿੰਦਰ ਜੈਨ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸੰਪਾਦਕ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਜੈਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।

ਦਸਵੈਕਾਲਿਕ ਸੂਤਰ

ਇਸ ਸਾਸਤਰ ਨਵੇਂ ਸਾਧੂ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਿਆਮ, ਭੋਜਨ ਲੈਣ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਧੀ ਤੋਂ ਛੁਟ ਆਤਮਾ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1 ਦਰੁਮ ਪੁਸ਼ਪਿਤ 2 ਸ਼੍ਰਮਾਣਯ 3 ਕਸ਼ੁਲਕਾਚਾਰ ਕਥਾ 4 ਮਥ 6 ਜੀਵ ਨਿਕਾਏ 5 ਪਿੰਡੇਸਨਾ ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਉਦੇਸ਼ਕ ਹਨ। 6 ਮਹਾਚਾਰ ਕਥਾ 7 ਵਾਕਸੁਧੀ 8 ਆਚਾਰ ਪ੍ਰਣਿਧੀ 9 ਵਿਨੈ ਸਮਾਧੀ (ਚਾਰ ਉਦੇਸ਼ਕ ਹਨ) 10 ਸਤਿਖਸੂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਰਤਿਵਾਕ ਅਤੇ ਇਵਿਕਤ ਚਰਿਆ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਲਿਕਾਵਾਂ ਹਨ।

ਆਵਸ਼ਕ ਸੂਤਰ

ਸਾਧੂ ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਾਰਮਿਕ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਹ 6 ਆਵਸ਼ਕ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। [1] ਸਾਮਾਇਕ 2 24 ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਦੀ ਸਤੂਰੀ 3 ਨਬਦੇ ਨਮਸਕਾਰ 4 ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਮਣ (ਪਾਪ ਕਰਵਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ) 5 ਕਾਯੋਤਸਰਗ (ਦੇਹ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਮਾਧੀ ਲਗਾਉਣਾ) 6 ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ ਮਾਪਕਾਰੀ ਕਰਮਾ ਦਾ ਤਿਆਗ

ਪਿੰਡ ਨਿਰਯੁਕਤੀ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 671 ਗਾਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਯੋਗ ਭੋਜਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 8 ਅਧਿਆਇ ਹਨ। 1 ਉਦਮ 2 ਉਤਪਾਦਨ 3 ਦੇਸ਼ਨਾ 4 ਸੰਯਜਨਾ 5 ਪ੍ਰਮਾਣ 6 ਅੰਗਾਰ 7 ਧੂਮ 8 ਕਾਰਣ।

ਐਘ ਨਿਰਯੁਕਤੀ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ 811 ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1 ਪ੍ਰਤਿਲੇਖਨਾ ਦਵਾਰ :- ਥਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਠੀਕ ਨਿਰਿਖਣ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਲੇਖਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦਸ ਦਵਾਰ ਹਨ। 1 ਅਸਿਵ 2 ਅਕਾਲ 3 ਰਾਜਭੇ 4 ਕਸ਼ਭ 5 ਅਨਸ਼ਨ 6 ਮਰਗ ਭਰਿਸਟ 7 ਮੰਦ 8 ਅਤਿਸ਼ੈਯੁਕਤ 9 ਦੇਵਤਾ 10 ਅਚਾਰਿਆ।

2 ਪਿੰਡ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਣ ਯੋਗ ਅਤੇ ਨਾਂ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਨ ਯੋਗ ਭੋਜਨ ਤੇ ਵਸਤਾ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ।

3 ਉਪਧਿ :- ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਜਿਨਕਲਪੀ ਮੁਨੀ ਦੇ 12 ਅਤੇ ਸਥਵੀਰ ਕਲਪੀ ਮੁਨੀ ਦੇ 16 ਧਰਮ ਉਪਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਾਧਵੀਆਂ ਦੇ 23 ਉਪਕਰਨਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ।

(ਟਿਪਨੀ) :- ਸਵੇਤਾਵਰ ਸਥਾਨਕਵਾਸੀ ਜੈਨ ਅਤੇ ਤੇਰਾਪੰਥ ਸਵੇਤਾਵਰ ਜੈਨ ਫਿਰਕੇ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਗਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਨਦੇ ਇਸ ਫਿਰਕੇ ਬਿਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨੰਦੀ ਸੂਤਰ ਤੇ ਅਨੁਯੋਗ ਦਵਾਰ ਨੂੰ ਮਨਦੇ ਹਨ ।)

ਅਨਾਯਤਨ ਵਰਜਨ ਦਵਾਰ 5 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ੇਵਨਾ ਦਵਾਰ 6 ਆਲੋਚਨਾ ਦਵਾਰ 7 ਵਿਸੁਧੀ ਦਵਾਰ

ਛੇਦ ਸੂਤਰ

ਛੇਦ ਸੂਤਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਜੈਨ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਵਿਸ਼ੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ । 1 ਉਤਸਰਗ (ਆਮ ਵਿਧਿ ਵਿਧਾਨ) 2 ਅਪਵਾਦ (ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਾਬੂਰੀ ਬਸ ਨਿਯਮ ਤਿਆਗ ਬੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ) 3 ਦੋਸ਼ (ਉਤਸਰਗ ਮਾਰਗ ਦਾ ਭੰਗ ਹੋਣਾ) 4 ਪ੍ਰਸਚਿਤ (ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਯੋਗ ਪ੍ਰਸਚਿਤ) ਛੇਦ ਸੂਤਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ ।

ਦੋਸਾ ਸਰੁਤ ਸਕੰਧ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 10 ਅਧਿਆਇ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਦੇਸਕ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

- 1 ਅਸਮਾਧੀ ਸਥਾਨ :- ਅਸਮਾਧੀ ਦੇ 20 ਕਾਰਣਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 2 ਸੰਬਲ ਦੋਸ :- ਮਹਾਵਰਤਾ ਦੇ ਭੰਗ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ 20 ਸੰਬਲ ਦੋਸ ਹਨ ।
- 3 ਆਸ਼ੁਤਨਾ :- ਗਿਆਨ ਦਰਸਨ ਚਾਰਿਤ੍ਰ ਦੇ ਘਾਟੇ ਦਾ ਕਾਰਣ 33 ਅਸ਼ੁਤਨਾ ਹਨ ।
- 4 ਗਣੀਸੰਧ :- 8 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਗਣੀ ਸੰਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।
- 5 ਚਿੱਤ ਸਮਾਧੀ ਸਥਾਨ :- ਮਨ ਨੂੰ ਟਿਕਾਕੂਣ ਵਾਲੇ ਵਾਲੇ 10 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਮਾਧੀ ਸਥਾਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ
- 6 ਉਪਾਸਕ ਪ੍ਰਤਿਮਾਵਾ :- 11 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਤਿਮਾਵਾ (ਪਿਆਰ ਅਵਸਥਾ) ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 7 ਭਿਖਸ਼ੁ ਪ੍ਰਤਿਮਾਵਾ :- 12 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਭਿਖਸ਼ੁ (ਸਾਧ) ਪ੍ਰਤਿਮਾਵਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 8 ਬਰਖਾ ਕਾਲ ਵਿਚ ਮੁਨੀਆਂ ਟਿਕਨਾ ਪਰਿਯੁਕਤ ਹੈ । ਪਰਿਯੁਕਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ 24 ਤੀਰਥਕਰਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 9 ਮੋਹਨੀਆ ਸਥਾਨ :- ਇਸ ਵਿਚ 30 ਮੋਹ ਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।
- 10 ਅਸੰਯਤੀ ਸਥਾਨ :- 3 ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਪਾਤ ਰਿਪੋ ਸਿਧੀ ਨਿਦਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਸੂਨਿਕ ਦੀ ਰਿਧੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

ਬਹੁਤ ਕਲਪ

ਇਸ ਛੇਦ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਜੀ ਬਿਧੀ ਨਿਸ਼ੇਧ, ਉਤਸਰਗ ਅਪਵਾਦ, ਤੱਪ ਪ੍ਰਸਚਿਤ ਦੇ ਵਰਨਣ 6 ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਹੈ ।

ਪਹਿਲੇ ਉਦੇਸਕ ਵਿਚ 50, ਦੂਸਰੇ ਵਿਚ 25, ਤੀਸਰੇ ਵਿਚ, 33 ਚੌਥੇ ਵਿਚ 37, ਪੰਜਵੇਂ ਵਿਚ 42, ਛੇਵੇਂ ਵਿਚ 20 ਸੂਤਰ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਸੂਤਰ ਸਾਧੂ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ।

ਵਿਵਹਾਰ

ਬਹੁਤ ਕਲਪ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਪੂਰਕ ਸੂਤਰ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ

10 ਉਦੇਸ਼ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ।

- 1 ਨਿਸਕਪਟ ਅਤੇ ਕਪਟੀ ਆਲੋਚਕ। ਇੱਕਲੇ ਸਾਧੂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਦਰਜ।
- 2 ਸਮਾਨ ਸਮਾਚਾਰੀ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਦਰਜ ਹੈ।
- 3 ਗੱਛ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਗੱਛ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜਾਂ ਇੱਕਲੇ ਘੁਮਣ ਵਾਲੇ ਪਾਪੀ ਸੁਮਣ (ਸਾਧੂ) ਦੇ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।
- 4 ਇਸ ਵਿਚ ਅਚਾਰਿਆ ਆਦਿ ਪਦਵੀ ਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰਿਵਾਰ ਅਚਾਰਿਆ ਦੀ ਮੌਤ ਸਮੇਂ ਚੋਲਿਆ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਨਵੇਂ ਅਚਾਰਿਆ ਦੀ ਚੋਣ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹੋਰ ਗੱਛ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 5 ਸਾਧਵੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਧੂ ਪ੍ਰਤਿ ਫਰਜ਼ ਦਾ ਜਿਚਰ ਹੈ।
- 6 ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਏਦਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਅਚਾਰਿਆ, ਉਪਾਧਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਿਅਕ ਅਤੇ ਅਸਿਖਿਅਕ ਦੀ ਵੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
- 7 ਸਾਧੂ ਸਾਧਵੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਿਵਹਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 8 ਸਾਧੂ ਦੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- 9 ਭਿਖਸ਼ ਦੇ ਮਾਲਕ ਤੋਂ ਭੋਜਨ ਲੈਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।
- 10 ਬਾਲ ਦੀਖਿਆ ਮਮਤਾ ਤਿਆਗ ਉਪਸੰਨਗ, ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ, ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਥਿਵਰ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਨਸ਼ਿਥ

ਨਸ਼ਿਥ ਸੂਤਰ ਵਿਚ 4 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਜੋ ਸਾਧੂ ਸਾਧ ਵੀਆਂ ਲਈ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 20 ਉਦੇਸ਼ ਹਨ।

ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਾਸਿਕ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਪੰਜਵੇਂ ਤਕ ਲਘੁ ਮਾਸਿਕ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਛੇਵੇਂ ਤੋਂ ਗਿਆਰਵੇਂ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਚਾਤੁਰ ਮਾਸਿਕ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ, ਬਾਹਰਵੇਂ ਤੋਂ ਉਨੀਵੇਂ ਵਿਚ ਲਘੁ ਚਾਤੁਰ ਮਾਸਿਕ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਵੀਹਵੇਂ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਲੋਚਨਾ ਤੇ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਵਿਚ ਲਗਨ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 1500 ਸੂਤਰ ਹਨ।

ਮਹਾਨਸਿਥ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 6 ਅਧਿਆਇ ਅਤੇ 2 ਚੁਲਿਕਾਵਾਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਨਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

1 ਸਲਯੋਦਰਨ ਨਾਸ਼ਕ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਪਾਪ ਰੂਪੀ ਕੰਡੇ ਦੀ ਸਿੰਦਾ ਆਲੋਚਨਾ ਹੈ। 18 ਪਾਪਾਂ ਚਰਚਾ ਹੈ।

2 ਕਰਮ ਵਿਸਾਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

4 ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਭੇੜੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਛੱਡ ਬਚਣ, ਮੰਤਰ, ਤੰਤਰ, ਨਵਕਾਰ ਮੰਤਰ, ਤਪ ਵਿਧੀ, ਅਨੁਕੰਪਾ ਜਿਨ (ਤੀਰਥੰਕਰ) ਪੂਜਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

5 ਨਵਨੀਤ ਸਾਰ ਵਿਚ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਗੱਛ ਸਵਰੂਪ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

6 ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਦੇ 10 ਤੇ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ 4 ਭੇਦਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ।

ਚੁਲਿਕਾ - ਇਸ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨਾਂ ਤੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੁਧਾਰੀ ਹਰੀਭੱਦਰ ਅਚਾਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

ਜੀਤ ਕਲਪ

ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਸਾਧਵੀ (ਨਿਰਗ੍ਰੰਥੀ) ਦੇ ਭਿੰਨ 2 ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਨਿਰਗ੍ਰੰਥ

ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਦਾ ਜਿਕਰ 103 ਗਾਥਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਤਪ ਦੇ 10 ਭੇਦ ਹਨ ।

1 ਆਲੋਚਨਾ 2 ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਮਨ 3 ਉਭੈ 4 ਵਿਵੇਕ 5 ਵਿਉਤਸਰਗ 6 ਤਪ 7 ਛੇਦ 8 ਮੂਲ 9 ਅਨਵਸਥਾਪਿਆ 10 ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ

ਚੁਲਿਕਾ ਸੂਤਰ

ਨੰਦੀ ਸੂਤਰ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਮੰਗਲ ਚਰਨ, ਤੀਰਥੰਕਰ ਸਤੁਤੀ, ਅਚਾਰਿਆ ਦੇਵ ਵਾਚਕ ਦਾ ਕੁਤਸੀਨ ਮਾਂ, ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ ਲੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਚਰਚਾ, ਸਰੋਤਾ, ਸਭਾ, ਅਤੋਪਤਿ ਬੁੱਧੀ (ਧਿਨਾ ਵੇਖੋ ਸੁਣੋ ਜਾਣੋ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਸੁਧ ਵਿਆਖਿਆ ਅੰਤਪਤਿ ਬੁੱਧੀ ਹੈ ।) ਸ਼ਰੁਤ ਗਿਆਨ, 12 ਅੰਗ, ਮਿਥਿਆ ਸਰੁਤ (ਸਾਹਿਤ) ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਰਨਣ ਹੈ । ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਅੰਗ ਤੇ ਹੋਰ 72 ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਸਲੋਕ ਸੰਖਿਆ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਕਈ ਅਧੂਰੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਬਦਲ ਚੁਕਾ ਹੈ ।

ਅਨੁਯੋਗ ਦਵਾਰ

ਇਹ ਇਕ ਵਿਆਖਿਆ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ । ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਦਾ ਢੰਗ ਨਿਕਸ਼ੇਪ

ਵਿਧਿ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਮਿੰਨ 2 ਦਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਸਲੇਸ਼ਣ ਨਿਕਸ਼ੇਪ ਹੈ । ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ।

ਆਵਸਕ ਸਰੁਤ, ਸਕੰਧ, ਅਧਿਐਮ ਦੇ ਵਿਵਿਧ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਵਿਧ ਨਿਕਸ਼ੇਪ ਅਨੁਯੋਗ ਦੇ ਉਪ ਕ੍ਰਮ ਆਦਿ ਦੇ ਚਾਰ ਭੇਦ, ਵਿਸਤਾਰ, ਅਧਿਕਾਰ, ਅਨੁਪੁਰਵੀ ਸਮਝਤਾਫ ਅਨੁਰਾਮ ਨਾਂ ਅੰਦਾਇਕ ਦੇ 6 ਭੇਦ ਸੱਤ ਸਵਰ, ਅੱਠ ਵਿਭਕੱਤੀ, ਨੌਂ ਰਸ, ਪ੍ਰਮਾਣ, ਅਗੁੱਲ, ਪਲੋਯਪਮ, ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਰੀਰ ਗਰਭਜ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਖਿਆ, ਸਤਨਯ, ਸੰਖਿਆ, ਅਸੰਖ ਤੇ ਅਨੰਤ ਦੇ ਭੇਦ ਉਪ ਭੇਦ ਸਮੁਣ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਉਪਮਾ ਨਿਰਯੁਕਤੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦ ਸਮਾਇਕ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਸਨ ਉਤਰ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਣਕ

ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਵਿਵਿਧ। ਸਵੇਤਾਵਰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਰਚਨਾ ਮਨਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿ ਸਥਾਨਕ ਵਾਸੀ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਪੰਥੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਨਦੇ।

ਵਿਸ਼ਵ ਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ 14000 ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਣਕ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ 10 ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਵਾਰੇ ਕਾਥੀ ਮੱਤ ਭੇਦ ਹਨ। ਇਹ ਦਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਣਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1 ਚਤੁਸਰਨ 2 ਆਤੁਰ ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ 3 ਮਹਾ ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ 4 ਭਕਤ ਪਰਿਗਿਆਨ 5 ਤਦੁੱਲ ਵੈਚਾਰਿਕ 6 ਸੰਸਤਾਰਕ 7 ਗੁੱਛਾਆਚਾਰ 8 ਗਾਣੀ ਵਿਦਿਆ 9 ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਵ 10 ਮਰਨ ਸਮਾਧੀ

ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਮਰਨ ਸਮਾਧੀ ਤੇ ਗੁੱਛ ਆਚਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਚੰਦਰ ਵੇਦਿਯਕ ਤੇ ਵੀਰ ਸਤਵ ਨੂੰ ਮਨਦੇ ਹਨ।

ਚਤੁਸ਼ ਮਰਨ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸਿਰਫ਼ 63 ਗਾਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਰਿਹੰਤ, ਸਿਧ, ਸਾਧੂ ਤੇ ਕੇਵਲੀ ਭਗਵਾਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਸਰਨ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੂਰੂ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਦੇ 6 ਆਵਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਆਤੁਰ ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ 70 ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ ਮਰਨ ਭੇ ਭੇਦ, ਬਾਲ ਮਰਨ ਭੇ ਪੰਡਿਤ ਮਰਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ।

ਮਹਾਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 18 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਬਚਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸੰਸਾਰ ਭਰਮਨ, ਪੰਡ ਮਰਨ, ਪੰਜ ਮਹਾਵਰਤ, ਵੈਰਾਗ ਆਲੋਚਨ ਵਿਉਤਸਰਗ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਿਅ ਗ ਦਾ ਸਹੀ ਪਾਲਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਤਕੇ ਦੇਵ ਤਾ ਜਾਂ ਨਿਰਵਾਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ 143 ਗਾਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਭਗਤ ਪਰਿਗਿਆ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ 172 ਗਾਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਪੰਡਤ ਮਰਨ ਦੇ ਤਿਨ ਭੇਦਾਂ ਵਰਨਣ ਹੈ। 1 ਭਗਤ ਪਰਿਗਿਆ 2 ਇੰਗਨੀ 3 ਪਾਦੋਪਗਮਨ ਭਗਤ ਪਰਿਗਿਆ ਮਰਨ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ 1 ਸਵਿਚਾਰ 2 ਅਵਿਚਾਰ

ਤਦੁੱਲ ਵੈਚਾਰਿਕ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ 139 ਗਾਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੂਤਰ ਵੀ ਮਿਲਦੇ

ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਹਾਰਭ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ 100 ਸਾਲ ਉਮਰ ਵਾਲਾ ਚੋਜਾਨਾ ਕਿਨਾਂ ਚਾਵਲ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਾਰਨ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਂ ਤਦੁੰਲ ਵੇਚਾਰਿਕ ਹੈ।

ਸੰਸਤਾਰਕ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ 123 ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਰਨ ਸਮਾਧੀ ਸਮੇਂ ਘਾਹ ਫੁਸ ਦੇ ਵਿਛੋਣੇ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਉਪਰ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ ਸਮਾਧੀ, ਮਰਨ ਰੂਪੀ ਅੰਤਮ ਫਰਮ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੱਛਾ ਚਾਰ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ 137 ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਸਾਧਵੀ ਦੇ ਸੁਧ ਆਚਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਗੱਛ ਸ੍ਰੀ ਸੰਘ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਹੀ ਸਾਧੂ ਸਾਧਵੀ ਨੂੰ ਸਾਧਨਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ।

ਗਣੀ ਵਿਦਿਆ

ਇਸ ਦੀਆਂ 82 ਗਾਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਜੋਤਿਸ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ। 1 ਦਿਵਸ 2 ਤਿਥੀ 3 ਨਛੱਤਰ 4 ਕਰਨ 5 ਗ੍ਰਹਿ ਦਿਵਸ 6 ਮਹੁਰਤ 7 ਸ਼ਗੁਨ 8 ਲਗਨ 9 ਨਮਿਤ

ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਵ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ 307 ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਿਚ 32 ਦੇਵਿੰਦਰ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਪੁਰਬਕ ਚਰਚਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਿੰਦਰ ਦੇ ਨਾਂ, ਠਿਕਾਣੇ, ਸਥਿਤੀ, ਨਗਰ, ਪਰਿਵਾਰ ਸਵਾਸੇਸਵਾਸ (ਛੋਟੇ ਬੜੇ ਸਾਹ) ਅਵਧੀ ਗਿਆਨ (ਜਿਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੋਵੇ) ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇਆ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਮਰਨ ਸਮਾਧੀ ਜਾਂ ਮਰਨ ਵਿਭਕਤੀ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 603 ਗਾਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ ਮਰਨ ਦੇ ਚਾਰ ਭੇਦਾਂ, ਪੰਡਤ ਮਰਨ ਅਤੇ ਸੰਲੰਖਨਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਚੰਦਰ ਵੇਧਿਅਕ ਅਤੇ ਵੀਰਸਤਵ

ਚੰਦਰ ਵੇਧਿਅਕ ਵਿਚ 175 ਗਾਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਦ ਦੇ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੱਤ ਵਿਸ਼ੇਆ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

1 ਵਿਨੇ 2 ਅਚਾਰਿਆ ਦੇ ਗੁਣ 3 ਚੈਲੇ ਦੇ ਗੁਣ 4 ਵਿਨੇ ਨਿਗਾਰੇ ਗੁਣ 5 ਗਿਆਨ ਗੁਣ 6 ਚਰਨ ਗੁਣ 7 ਮਰਨ ਗੁਣ

ਵੀਰਸਤਵ ਵਿਚ 24 ਵੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਵਰਧਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਗੁਣ-ਗਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।